

BILDEN AV JUDAR OCH JUDENDOMEN I GYMNASIETS RELIGIONSUNDERVISNING I FINLAND

Bertel Wahlström

Åbo

1. Inledning

Följande redogörelse är resultatet av en pilotundersökning av behandlingen av judar och judendomen i religionskurserna 1 och 2 i det finländska gymnasiet. I Finland undervisas de olika gymnasieämnena i enheter på 38 timmar kallade delkurser. Ämnet evangelisk-luthersk religion utgör en kurs bestående av fem delkurser. Kursen är gemensam för alla elever som är medlemmar av den evangelisk-lutherska kyrkan. I skolor där det finns tre eller flera elever som tillhör den grekisk-ortodoxa kyrkan undervisas religion också enligt läroplanen för grekisk-ortodox religion; i gymnasierna omfattar lärokursplanen lika många delkurser som den evangelisk-lutherska religionsundervisningen. Om det i skolan finns minst tre elever som tillhör samma samfund, annat än de båda statskyrkorna, och deras föräldrar anholder om att skolan anordnar religionsundervisning enligt deras bekännelse skall skolan anställa lärare och en speciell läroplan uppgöras. Elever som inte deltar i religionsundervisningen och inte tillhör något religiöst samfund skall undervisas i livsåskådningskunskap i samma utsträckning som skolan ger religionsundervisning. Undervisning i livsåskådningskunskap anordnas när det i skolan finns minst tre sådana elever som inte får religiös fostran. För undervisningen i livsåskådningskunskap finns särskilda läroplaner.¹

2. Undersökningens avgränsning och uppläggning

Föremålet för intresse i den här undersökningen har varit behandlingen av judarna och juden-

domen i den evangelisk-lutherska religionsundervisningen i gymnasiet. De delkurser där judendomen tas upp är närmast R1: *Världsreligionerna*, R2: *Människan och Gud i Bibeln* och R3B: *Kristenheten igår och idag*. R1 är som namnet antyder en religionshistorisk kurs, R2 en exegetisk och R3B en kyrkohistorisk kurs. Kurserna R3A: *Kristenheten i världen* (kyrkokunskap), R4: *Det kristna livet och tänkandet* (dogmatik och etik) och R5: *Religionen i det finländska samhället* (kyrkosociologi) nämner på sin höjd judendomen i förbigående. Judarnas ställning i olika tider behandlas i övrigt i knapphet i den mycket komprimerade lärokursen i historia. Ramarna för undervisningen i de olika ämnena i gymnasiet ges i lärokursplanerna utgivna av Skolstyrelsen.²

Läromedlen, skolböckerna, författas i enlighet med lärokursplanerna och granskas, för de evangelisk-lutherska religionsböckernas vidkommande, både av biskopsmötet och skolstyrelsen innan de godkänns som läromedel av den senare. Det är att anta att undervisningen, eller närmare bestämt elevernas kunskapsinhämtande, i högsta grad styrs av innehållet i läroböckerna.³ Som föremål för analys lämpar sig därför läromedlen utmärkt när det gäller innehållet i undervisningen. På finskt håll utges flera serier religionsböcker för gymnasiet på olika förlag, medan svenska gymnasister kan välja mellan bara två förlags bokserier. De svenskspråkiga böckerna är översatta och viss i mån bearbetade upplagor av religionsböckerna från två av de finska förlagen.

Den här undersökningen har begränsats till att gälla de läromedel som finns på svenska för delkurserna R1: *Världsreligionerna* och R2:

SUMMARY

The Picture of Jews and Judaism in the Instruction in Religion of the Upper School (*Gymnasium*) in Finland

In Finland the majority of the people speak Finnish as their mother tongue, while there is a minority of about six per cent of Swedish-speaking inhabitants. The curricula of the Swedish-speaking schools are identical to those of the Finnish-speaking ones. Thus the instruction in religion given at the *gymnasium* (upper school) level in both languages is similar. This pilot investigation concerns the contents of the confessional Lutheran religious instruction at the *gymnasium* with respect to Jews and Judaism. Religion is here taught in five courses comprising 38 hours each. The courses which especially treat Judaism are mainly the first, *The World Religions*, and the second, *Man and God in the Bible*.

The textbooks for these courses available in Finnish are all written by competent authors. The corresponding textbooks in Swedish are translations of the two of the Finnish language publishers' books for the first and the second course respectively. The fact that the textbooks in Swedish are translations adds to the risk that they contain misleading or biased information. Since the choice of Finnish textbooks for translation was determined by agreements between the publishers, and not by any appreciation of qualitative differences, the textbooks which were included in the survey were the ones that have also been published in Swedish. We thus have two books in Finnish and their Swedish counterparts for the first course, and two books in Finnish and two in Swedish, for the second.

The inventory of the textbooks was made on the assumption that they in practice, to a great extent, determine the content of the instruction in class. The analysis of their contents followed a set of questions which had been formulated independently beforehand. The main groups of questions about how the Jews and Judaism are presented were the following: The Old Tes-

Människan och Gud i Bibeln och deras finskspråkiga förlagor. Böckerna är följande:

J. Aro-T. Ahokallio-P. Savolainen-M-L. Teivonen:
Miten muut uskovat
Lukion uskontokurssi U1 (i det följande U1K)
och
Världsreligionerna (i det följande R1F)

E. & J. Pentikäinen
Uuden lukion uskonto 1
Uskonnot muuttuvassa maailmassa (i det följande U1W)
och
Religion för det nya gymnasiet 1
Religionerna i en föränderlig värld (i det följande R1S)

A. & L. Aejmelaeus:
Raamattu eilen ja tänään
Lukion uskontokurssi U2 (i det följande U2K)
och
Människan och Gud i Bibeln (i det följande R2F)

R. Lauha-H. Järvinen-P. Luumi:
Uuden lukion uskonto 1
Ihminen ja Jumala Raamatussa (i det följande U2W)
och
Religion för det nya gymnasiet 1
Människan och Gud i Bibeln (i det följande R2S)

Vilka av de finskspråkiga böckerna som valts till översättning till svenska hänger helt ihop med förlagsavtal. Böckerna U1K, U2K, R1F och R2F är utgivna på kyrkliga förlag (Kirjapaja, Församlingsförbundets Förlags Ab) medan U1W, U2W, R1S och R2S är utgivna på förlag med mångsidigare utgivningsverksamhet (Werner Söderström Osakeyhtiö, Söderströms). Samtliga böcker har sakkunniga författare, liksom de övriga finska religionsböckerna på andra förlag, varför urvalet till den här pilotundersökningen kan anses vara fritt från snedvridning eller ensidighet.

Till grund för analysen av materialet om judarna och judendomen användes ett schema som tentativt sammanställt av K-J. Illman. Schemat med frågorna hade uppgjorts före genomgången av de aktuella böckerna, varvid behandlingen av ämnet i läromedlen inte tillåts begränsa frågeställningarna. Frågorna som ställts till materialet följer den typ som Eugene Fisher rekommenderat för evaluering av kateketiskt material i fråga om judarna och judendom.⁴ Analysen är såtillvida enkel att den konstaterar hur olika moment i presentationen av judendomen tagits upp, medan den inte i allmänhet faller omdömen om vad som *borde* sä-

tament, The New Testament, Judaism after Jesus' time.

The result of the analysis shows that all books give a picture of Judaism which by and large is acceptable. This does not, however, mean that they do not contain false or biased assertions. As for the treatment of the OT, some of the Swedish translations, for example, say that the texts make references to Jesus. In one of the Swedish textbooks we may also read that "the Jews themselves did not call their Scriptures the Old Testament", that is, the Jews are talked about in the past tense. The textbooks do not avoid the fault of talking about "late Judaism" in connection with Dan. either.

To the positive features of the treatment of Jewish religion in the chapters about the OT belong the sympathetic view of the significance of the Law. In the same way it is said that the picture of God in the OT is rich and varied.

The treatment of Judaism in connection with the NT makes the point that the view of Jesus and the Jews is naturally coloured by the faith of the Christian Church. Although there occur some vague passages about "the Jews" deliv-

ering Jesus over to Pilate for interrogation the role of their leaders and the Romans is presented rather unequivocally.

The most difficult sections about Judaism after biblical times concern the question about the Jewish state and the situation in the Middle East. Perhaps the problem cannot be thoroughly penetrated within the confines of these textbooks, but even so what is said ought to be carefully weighed. One example of imbalance found in this connection is that two of the textbooks assert that in 1947 Israel did not heed the UNO resolution that the land was to be divided into two national states with Jerusalem as an international zone. What is missing in the text in the same place is an account of the actions of Jordan in that same time.

It was said above that the instruction given at the *gymnasium* in religion to a great extent follows the textbooks. If this is correct, the standard of the teaching about the Jews and Judaism can be said to be rather high despite the fact that the textbooks contain small inadequacies, some of which have been mentioned here.

gas. En sådan utvärdering där delgivet av vissa upplysningar bedöms vara på sin plats medan utelämnandet av en del av dem, eller alla, eller förvrängningar av dem anses vara missvisande, tendentiöst eller sakligt fel, allt efter omständighet, har förespråkats av Peter Fiedler i en behandling av metodiken för skolboksanalys.⁵ Ingenting hindrar att materialet som presenteras här ytterligare behandlas enligt Fiedlers kategorier, men för en första undersökning har de ansetts för vidlyftiga, förutom att de i sig själva kunde ställas under diskussion.

Huvudfrågorna i det schema som tillämpats på materialet i de finländska gymnasieböckerna ser ut på följande sätt:

1. Gamla testamentet

- 1.1. Behandlas GT som en viktig (likvärdig) del av hela Bibeln eller som en inledning till NT?
- 1.2. Vilka teman fästs huvudvikten vid?
- 1.3. Hur framställs GT:s *gestalter*?
- 1.4. Hur framställs GT:s *religion* i förhållande till kristendomen?
- 1.5. Hur beskrivs Israels *utkorelse*?

2. Nya testamentet

- 2.1. Vilken bild ges av *judendomen* på Jesu tid?
- 2.2. Hur beskrivs *fariséerna*?

2.3. Vilka sägs *Jesu motståndare* ha varit?

2.4. Hur framställs *Jesu korsfästelse*?

2.5. Framställs Jesus själv och hans lärjungar uttryckligen som *judar*?

2.6. Sägs något om de judiska *messiasförväntningarna*?

3. Judendomen efter Jesu tid

3.1. I vilka sammanhang är det *överhuvudtaget* tal om judendomen i den övriga religionsundervisningen?

3.2. Talas det om judar annat än i samband med *förföljelser*?

3.3. Talas det om *Mischna* och *Talmud*?

3.4. Hur framställs problemet med *Luther och judarna*?

3.5. Hur framställs *antisemitismen*?

3.6. Hur framställs *holocaust*?

3.7. Tas frågan om *kyrkornas inställning* till antisemitismen och *holocaust* upp?

3.8. Hur framställs *staten Israels uppkomst*?

3.9. Hur behandlas problemet *Israel versus palestinierna*?

3.10. Behandlas *dialogen* mellan kristendomen och judendomen?

3. Läromedlen om judar och judendomen

3.1. Gamla testamentet

En allmänt accepterad princip vid presentationen av en främmande religion är att anhängarna

själva skulle godkänna den bild man ger av den. Den här principen måste ju ha undantag, därför att det kan finnas drag i en religion som anhängarna förnekar, men tanken att perspektivet på religionen skall vara s.a.s. inifrån bör ändå gälla som utgångspunkt. Gamla testamentets skrifter behandlas i gymnasiets religionsundervisning speciellt i två sammanhang: i den religionshistoriska kursen vid presentationen av judendomen och i bibelkunskapskursens första häftet. I bibelkunskapskursen, R2, ges en bild av GT som en del i sin egen rätt av hela Bibeln. I böckerna U2W och R2S finns det exempel på formuleringar som i det här sammanhanget är värda ett citat:

Den del av Bibeln, som vi kallar Gamla testamentet, kallas i den judiska skriftsamlingen *Lagen, profeterna och skrifterna*. Gamla testamentet är emellertid en väsentlig gemensam faktor för judendom och kristendom. Gamla testamentet var för de första kristna en helig skriftsamling, "Jesus Bibel". Kristendomen uppstod i judisk miljö och Jesus var själv jude. De första kristna ville tillägna sig judarnas heliga skrifter, Gamla testamentet, för att de var övertygade om att Jesus i sitt handlande och sin lära förverkligade Gamla testamentets innersta väsen. (R2S, 8)

Vid behandlingen av innehållet i GT i den här kursen belyses det genomgående mot bakgrunden av Israels folks historia. Enda problemet som kan uppstå, och det är inte läroböckernas fel, är att vissa elever återger profetierna om Messias som tal om Jesus. Här är det väl fråga om de "kristna" elevernas tankemässiga och språkliga mognad. Olyckligtvis har U2K och R2F en passus som kan förstärka feltänkandet: "Från [Deuterotesaja] härstammar bilden av Herrens lidande tjänare, som hör till GT:s mest centrala ord som ansetts syfta på Jesus." (R2F, 72) Uppgift 2 sid. 85 i R2S har också ett översättningsfel: i st.f. "Undersök hur GT:s ord om Jesus tillämpas i Matteusevangeliet" borde det stå "Undersök hur GT:s ord i Matteusevangeliet tillämpas på Jesus" (jfr R2S och U2W, 85).

När det gäller presentationen av judendomen talar böckerna U1K och R1F om judarnas heliga skrifter som Gamla testamentet (jfr U1K, 63 och 68 och R1F, 124 och 133). Judar kan väl använda den här benämningen när de talar med kristna, men deras eget namn för skriften är den ju inte. Det här poängteras också i de andra läroböckerna.

Den svenska översättning som utgör R2F innehåller på ett ställe tempusfel som riskerar att fördunkla bilden av judendomen som en levande

religion. Texten lyder: "GT är samma bok som judarnas heliga skrift men självfallet kallade judarna den inte Gamla testamentet. [...] Judarnas religion grundade sig på ett förbund mellan Gud och människor. Kristendomen är grundad på ett nytt förbund." (R2F, 15) Det finska originalet har på de här kursiverade ställena korrekt presens (jfr U2K, 8). Ett annat fel som vittnar om kulturbias förekommer i U2W och R2S, där det i samband med behandlingen av Daniels bok talas om begreppen "människor" och "de dödas uppståndelse" som tankar som påträffas i *senjudendomen* och via den i NT (jfr U2W och R2S, 56).

GT:s olika teman behandlas naturligtvis utförligast i kurs R2. Något som slår en är att urberättelserna har fått tämligen rymlig plats i början av kursen.⁶ Urberättelsernas noggranna behandling är något som kan motiveras på många sätt: de utgör grunden för den judisk-kristna guds- och människouppfattningen, de anknyter till den allmänna främreorientaliska mytskatten, de ger stoff för etiska överväganden osv. I jämförelse med det här tas patriarkberättelserna upp i all korthet. Det här kan motiveras med att de troligtvis är välkända från elevernas tidigare religionsundervisning. Däremot används de i den här kursen till att belysa judarnas uppfattning om sin egen särställning. Förbundet vid Sinai berg behandlas i ett kort stycke i samband med den mosaiska lagen i U2K (jfr 24) och R2F (jfr 53) medan U2W och R2S nätt och jämnt nämner förbundet och i stället har en utförligare behandling av lagen (jfr U2W och R2S, 37-39).

Profeterna behandlas i den här kursen som gudasända samhällskritiker, och deras verksamhet ses mot bakgrunden av den historiska situationen, t.o.m. så att det betonas att deras ord gällde bara de samtida (jfr U2W och R2S, 41)! Många av profeterna och deras budskap behandlas enskilt, och i samband med det också messiasförväntningarna. Också apokalyptiken som fenomen tas upp, speciellt Daniels bok. Jobs bok tas upp dels som exempel på utvecklingen i det judiska religiösa tänkandet men också som ett exempel på det allmänmännsliga lidandets problem. På samma sätt behandlas också psalmernas och vishetslitteraturens ställning i det judiska fromhetslivet, så att de här skrifterna ses mot bakgrund av den judiska gudstron.

Kursen R2 har egentligen inte rum för personskildringar annat än vad som kort nämns om patriarkerna och i samband med den tidshisto-

riska presentationen. I de undersökta böckerna talas det om Abraham som "urbilden för den tillitsfulle människan" (R2S, 37) och "trons fader" (R2F, 48). Hänvisningarna till honom i Paulus brev nämns också, kort i U2W och R2S (jfr 37) och mera utförligt i U2K (jfr 22) och R2F (jfr 48f.). I U2K och R2F berättas det hur Jakob blev hjälte av Guds nåde trots att det sägs att i "berättelserna om honom följer det ena bedrägeriet det andra". (R2F, 50) Intressant är också att U2K och R2F i ett stycke om tillförlitligheten i fråga om Bibelns historia säger följande:

Tillförlitligheten bekräftas av det faktum, att man förtäljde även negativa omständigheter när det gällde konungarna — t.o.m. om David. I annalerna strävade man i allmänhet till att ytterligare förhålliga konungarna. Av så gamla skrifter kan man emellertid inte vänta sig någon större objektivitet eller noggrannhet enligt den moderna historieskrivningens kriterier. (R2F, 31)

I religionsböckerna betonas naturligtvis betydelsen av lagen för judarna och i U1K (sid. 61) och R1F (sid. 118) kallas judendomen lagreligion, men detta på inget sätt polemiskt. I U2W och R1S heter det också att judarna inte betraktar lagen som en börda, utan som en gåva från Gud (jfr U1W, 111 och R1S, 95). I U2K (sid. 41) och R2F (sid. 90) ställs den pessimistiska synen i Predikaren mot det kristna evighetshoppet. Också begreppet *shalom* sägs här få ett helt annat innehåll i och med NT. Bilden som ges av GT:s Gud är mycket nyanserad. I U2K och R2F sägs Gud enligt GT vara t.ex. evig Skapare (jfr U2K, 17 och R2F, 39), en nådig gud (jfr U2K, 31 och R2F, 67), konung och härskare (jfr U2K, 39 och R2F, 83), herden som människan tryggt kan lita på under alla livets skiften (jfr U2K, 39 och R2F, 85). På samma sätt säger U2W och R2S att patriarkernas Gud är den som ger sitt folk löften, välsignelse och frälsning (jfr 36) och att t.ex. Hosesa betonade Guds kärlek (jfr 42).

Tanken på Israel som Guds egendomsfolk får en tämligen framträdande ställning både i framställningen av judendomen inom religionshistorien och inom bibelkunskapen, dock främst i böckerna U1W, U2W, R1S och R2S. I behandlingen av judendomen i delkursen R1 sägs det i U1W och R1S att 5 Mos. 6:4–12 är judarnas trosbekännelse, liksom det också hänvisas till 2 Mos. 4:22 (jfr U1W, 118 och R1S, 103). U2W och R2S utreder också hur den sakligt katalogiserande sviten av urberättelser återför Abrahams släkt till Noa (1 Mos. 11:10–32) och Noas tillbaka till Adam (1 Mos. 5) (jfr U2W och R2S,

28). Förbundet mellan Israels folk och Gud behandlas givetvis i samband med givandet av Mose lag. I U2W och R2S nämns dessutom Jesajas ord att Gud skulle ingå ett nytt förbund med sitt folk (Jes. 31:31–34). Dessutom sägs det att grupper som utgått ur judendom senare om sig själva använt benämningen "det nya förbundet", t.ex. Qumrans brödraskap och den unga kristna församlingen (jfr U2W och R2S, 48). För övrigt nämns tankarna om betydelsen av Israels utkorelse bara i förbindelse med korta redogörelser för den frälsningshistoriska bibeltolkningen.

3.2. Nya testamentet

I böckerna U2W och R2S (sid. 69–71) ges en tämligen ingående tidshistorisk överblick av judendomen vid tiden för Jesu födelse. Härvid presenteras de olika riktningarna inom den dåtida judendomen. Med bakgrund av beskrivningarna av judendomens framväxt efter återkomsten från den babyloniska fångenskapen, i samband med behandlingen av GT, blir den bild som upptecknas rikhaltig. De olika riktningarna på Jesu tid nämns också i den religionshistoriska genomgången i samtliga undersökta böcker. Beskrivningarna av fariséerna är knapphändiga i U1K och R1F, medan U1W, R1S, U2W och R2S innehåller uppgifter som är både informativa och sakliga. Om fariséerna sägs det bl.a. att folkets breda lager stod närmare dem än sadduceerna och att många av dem var skriftlära (felöversättning i R2S) (jfr U2W och R2S, 70). I en elevuppgift frågas det dessutom vilken fariséernas betydelse var i judendomens historia (U2W och R2S, 71), vilket är ägnat att ytterligare ge en nyanserad bild av de religiösa förhållandena på Jesu tid. I samma boktext sägs det också att den judiska trons framtid efter Jerusalems förstörelse låg i fariséernas händer:

Offerförrättningarna i templet ersattes nu mer än förr med bibelläsning och -förklaringar. Nu blev synagogarna också i Palestina religiösa centr[a]. Under ledning av fariséerna förenhetligades småningom den judiska läran av livsstilen. Det som hittills hade gällt endast en viss grupp av folket, fariséerna, gällde nu för alla. Det var under denna tid som förhållandena mellan judar och judiska kristna stramades till, och de kristna blev portförbjuda i synagogan. (R2S, 70f.)

Fariséernas betydelse i situationen efter upproren mot romarna framhävs också i U1K (sid. 62) och R1F (sid. 120). Samma böcker har också

repetitionsfrågor om fariséernas betydelse för judendomen (jfr U1K, 63 och R1F, 124).

Som Jesu motståndare anges i allmänhet folkets religiösa ledare, i U2W och R2S närmare bestämt som sadducéerna och fariséerna (jfr U2W och R2S, 78). Någon klar åtskillnad mellan olika motståndare görs inte. Å andra sidan sägs det också att Jesu förkunnelse måste ses mot bakgrunden av judendomen, vars religiösa tänkande han i många avseenden var överens med, samtidigt som han följde de religiösa sedvänjorna. Mycket viktigt att märka är att det också sägs att den bild evangeliet ger har präglats av den kristna kyrkans tro (jfr U2W och R2S, 79). "I huvudsak", sägs det, "har Jesu inställning till de judiska partierna och till olika frågor bevarats i den evangeliska traditionen, men i flera fall har den fått ytterligare färg av den situation som rådde då texten skrevs ner." (Ibid.)

Om korsfästelsen konstateras det att "judarna" överlämnade Jesus till Pilatus efter förhör därför att de själva inte ägde rätt att verkställa dödsdomar (jfr R2F, 121). U2K är mera specifik på den här punkten, för på sid. 60 sägs det att bakom Jesu fängslade stod de judiska styresmännen och översteprästrarna. U2W och R2S konstaterar att judarna inte hade rätt att döma någon till döden i Judéen och att i Galiléen skulle fariséerna och sadducéerna inte ha haft möjlighet att verkställa sina planer. På samma ställe sägs det att Pilatus knappast trodde att Jesus var en politisk uppviglare, men att han inte vågade opponera sig mot de judiska ledarna. Orsaken till att de religiösa ledarna vänt sig mot Jesus överhuvudtaget anges här vara hans djärva förkunnelse och hans uppträdande (jfr U2W och R2S, 78). Det faktum att Lukas försökt rentvå romarna och skjuta skulden för Jesu död på judarna nämns också (jfr *ibid.*, 87).

I samband med presentationen av NT:s bakgrund nämns att Jesus och hans lärjungar var judar (jfr U2K, 46 och R2F, 95). I U1K finns dessutom en uppgift till vilken hör ett bildkollage. Eleverna skall känna igen Freud, Marx och Einstein och bedöma deras betydelse. Sedan uppmanas de nämna en jude, vars världshistoriska betydelse är ännu större än de redan nämndas (jfr U1K, 68). Hur det kom sig att den kristna kyrkan skilde sig från synagogan förklaras på sätt som vi redan sett ett exempel på i citatet ovan (sid. 8). Bibelkunskapskursen tar naturligtvis också upp hur Paulus kom att vända sig till hedningarna med det kristna budskapet, så som det skildras i Apostlagärningarna.

Vi har redan sett hur messiasförväntningarna behandlas i samband med genomgången av GT och också hur de utnyttjas i U2W och R2S vid presentationen av Matteus evangelium. I U2K och R2F ställs den kristna uppfattningen flera gånger emot tankarna om Messias i GT (jfr t.ex. U2K, 29 och R2F, 61). I U2W och R2S framhålls att evangeliernas återgivning av Jesu liknelser och speciellt Bergspredikan är dold kristologi (jfr U2W och R2S, 91). För övrigt utläggs Paulus syn på Kristi betydelse närmast i samband med behandlingen av Romarbrevet. I kurs R1 tas messiasfrågan upp som ett särskilt problem. Alla de undersökta böckerna för den delkursen behandlar frågan, U1K och R1F t.o.m. ingående. Mellanrubrikerna i de två nämnda böckernas behandling lyder: "Messias — den smorde konungen", "Jesus som Messias", "Det rabbiniska Messias-hoppet", "Falsa Messias-gestalter" och "Messias-problematiken" (U1K 65 och R1F, 128f.).

3.3. *Judendomen efter Jesu tid*

Den här undersökningen har koncentrerat sig på läroböckerna till delkurserna R1 och R2. De sammanhang i vilka det kan tänkas att det överhuvudtaget talas om judendomen i den övriga religionsundervisningen i gymnasiet är närmast inledningen till kyrkans historia, delkurs R3B, och kort i presentationen av religionen i Finland i delkurs R5. I samband med kyrkohistorien kan väl judendomen dessutom nämnas när korstågen och inkvisitionen nämns. Det är också möjligt att Luthers inställning till judarna i motsats till tidigare praxis tas upp i samband med kyrkohistorien.

I delkurs R1 behandlas judendomens utveckling också efter biblisk tid. Särskilt U1K och R1F har en fin presentation av judendomens historiska skeden efter vår tideräkningens början. I den beskrivs både Talmud, Mischna och Gemara. I U1W och R1S anges något missvisande Talmud vara "rabbinernas traditionella tolkningar och detaljerade förklaringar av Tora" och att den fick sin definitiva form 450 e.Kr. (jfr U1W, 106 och R1S, 91). I U1K och R1F talas det också om judarnas bidrag till västerländsk kultur och vetenskap. Personer som Salomo ibn Gabirol, Jehuda Halewi, Maimonides och Raschi nämns (jfr U1K, 62F. och R1F, 120–123). Antisemitismen skildras i U1K och R1F som en företeelse med gamla anor (jfr U1K, 62 och R1F, 121). I U1W och R1S nämns närmast judefient-

ligheten som upphov till sionismen (jfr U1W, 112 och R1S, 96). En orsak till antisemitismen som nämns är att "[d]et faktum att judarna i Europa levde isolerade i getton ledde till ett misstroende, som under tider av social oro tog sig uttryck i förföljelser". (R1S, 96) U1K och R1F uppger att antisemitismen från slutet av medeltiden underblåstes med hjälp av påhittade beskyllningar, som att judarna förgiftade brunnar eller att de utförde ritualmord (jfr U1K, 62 och R1F, 121f.). Samma böcker har också en kort presentation av det antijudiska tänkandet, t.ex. hos Tacitus, eller när de kristna anklagade dem för Jesu korsfästelse (jfr U1K, 66 och R1F, 132). En mycket viktig iakttagelse i det här sammanhanget är att R2F har en bild av ett taggtrådsstängsel kring ett flyktingläger och texten därtill: "En paradox: ett flyktingläger i Israel vars folk lidit som flyktingar i främmande land i århundraden." (R2F, 80) Frågan här blir från vilket område bilden är och om lägret använts av israelerna!

Holocaust nämns naturligt nog t.ex. i delkurs R1 och kallas i U1W och R1S "antisemitismens kulmen i Europa" (jfr U1W, 112 och R1S, 97). R2F har på två olika ställen bilder av Har Hazi-karon i Israel, där minnesmonumentet över Nazitysklands judeoffer finns (jfr R2F, 76 och 87). En koncentrationslägersbild finns också i U2K (sid. 36). Några längre diskussioner av ämnet förekommer inte, inte heller behandlas kyrkornas inställning till holocaust och antisemitismen speciellt i de här sammanhangen.

Staten Israels uppkomst behandlas däremot tämligen noggrant i böckerna till delkurs R1. Härvid ses frågan mot bakgrunden av judarnas svåra förhållanden och i samband med sionismens framväxt. U1W och R1S ser ämnet dessutom i ljuset av palestinerfrågan och förhållandet till arabstaterna (jfr U1W, 114ff. och R1S, 98-101). På samma ställe sägs det att Israel inte följde FN:s beslut av 1947 i november att landet skulle delas i två nationella stater med Jerusalem som internationell zon. Här skulle det ha varit nödvändigt att nämna att också Jordanien erövrade områden som av FN reserverats för en palestinsk stat. I övrigt beskrivs palestiniernas reaktioner och händelserna fram till 1982. Slutligen nämns också att det inom Israel uppstått en intern opposition, som inte godkänner landets förfarande i frågan.

Om dialogen mellan kristendomen och ju-

dendomen sägs inte mycket i de undersökta böckerna. Det har redan nämnts att det finns avsnitt som tar upp frågan hur man ser på Jesus inom judendomen. En intressant passus finns i U1W och R1S: "Jesus anses vara en ur Israels synpunkt betydande person och i judiska skolor läser man också Nya testamentet." (R1S, 96 och U1W, 111)

4. Sammanfattning och avslutning

Det sades i avsnittet om avgränsningen och uppläggningsen av den här undersökningen att gymnasiet religionsböcker i Finland har kunniga författare. En sådan uppfattning förstärks av den noggranna genomgången av de böcker som tagits med i den här analysen. Läromedlen kan inte betecknas som tendentiösa i behandlingen av judarna och judendomen, även om vissa brister förekommer. Eftersom läromedlen är ett starkt styrmedel kan man anta att undervisningen om judendomen också håller hög standard i Finland. För den som anser att mera kunde tas upp och fördjupas kan framhållas att undervisningens omfattning på det här området måste hållas i proportion till de andra ämnen som behandlas i religionsundervisningen. I delkurs R1 behandlas främst världsreligionerna och i R2 bör utrymme anslås för Bibeln som de kristnas urkund.

Vid angivandet av metoden för undersökningen sades des att den inte skulle ägna sig åt en bedömning av det som inte sägs om judendomen i de nämnda kurserna. Vare det dock tillåtet så här avslutningsvis att peka på ett par saker som borde vara med. Det ena gäller det faktum att det under romartiden inte bara var de kristna som sökte skydd i Roms katakomber utan också judar. Det andra gäller behandlingen av den gammaltestamentliga etiken. Elizabeth Anscombe har påpekat att principen "öga för öga, tand för tand" i GT är en beundransvärd rättsprincip i samband med vissa brott som anges, t.ex. mened som leder till justitiemord. Det är alltså inte i GT fråga om personlig hämnd! I 4 Mos. 19:18 heter det ju också: "Du skall icke hämnas". Och när man framhåller Bergspredikan som något unikt borde man inte glömma att det i Jesu Bibel står: "Om din ovän är hungrig, så giv honom att äta, och om han är törstig, så giv honom att dricka" (Ords. 25:21).⁷

NOTER

1. Jfr. Gymnasielag, 19 §, Grundskolelag, 28 §.
2. Jfr Lärokursplan.
3. Undantag från det här finns ju, t.ex. där läraren själv producerar tilläggsmaterial eller t.o.m. arbetar med eleverna helt utan lärobok. Där lärobok används tycks det vara svårt, också för erfarna lärare, att för eleverna modifiera det som står i den tryckta texten.
4. Jfr Fisher 142-149.
5. Jfr Fiedler 122-125.
6. Enligt uppgift använder exegeterna på svenska inte benämningen "urberättelserna" utan talar om "urhistorien". Lärokursplanen själv talar om "urberättelserna", jfr Lärokursplan 16, och termen kan för övrigt anses lyckad.
7. Jfr Anscombe, Elizabeth, 56.

LITTERATUR

- AEJMELAEUS, A. & L. 1983, *Raamattu eilen ja tänään*, 1983, *Människan och Gud i Bibeln*.
- ANSCOMBE, G.E.M. 1981, *Ethics, Religion and Politics*.
- ARO, J. et. al. 1983, *Miten muut uskovat*, 1983, *Världsreligionerna*.
- FIEDLER, P. 1980, "Methodik der Schulbuchanalyse", *Juden, Judentum und Stadt Israel*, Hrsg. H. Jochum u. H. Kremers.
- FISHER, E. 1977, *Faith Without Prejudice*. Grundskolelag Nr 476 given i Helsingfors den 27 maj 1983. Gymnasielag Nr 477 given i Helsingfors den 27 maj 1983.
- LAUHA, R. et. al. 1983, *Religion för det nya gymnasiet 1. Människan och Gud i Bibeln*, 1984, *Uuden lukion uskonto 1. Ihminen ja Jumala Raamatussa*.
- Lärokursplan 1981, *Gymnasiets kursformade lärokurs och lärokursplan, Evangelisk-luthersk religion*.
- PENTIKÄINEN, E. och J. 1983, *Religion för det nya gymnasiet 1, Religionerna i en föränderlig värld*, 1984, *Uuden lukion uskonto 1, Uskonnot muuttuvassa maailmassa*.